

GEEL EN ROOD: FRANCO IS DOOD

door Sebas Faber

Vier december zou generaal Franco honderd jaar zijn geworden, ware het niet dat hij op 20 november 1975 zijn laatste adem uitblies. Met zijn dood kwam er een einde aan 36 jaar dictatuur, een periode waar de meeste Spanjaarden liever niet aan terugdenken. Terwijl de regering zich in de nesten en Spanje zich in Europa werkt, steekt xenofobie de kop op.

Een zonnige zondagochtend in Madrid, eind November. Op de Plaza de Oriente, achter de opera, is het een drukte van belang. Het lijkt wel koninginnedag, of eerder nog een voetbalwedstrijd: standjes met vlaggen, mutsen en speldjes; er worden kalenders en posters verkocht. Er lopen oudere echtparen rond, jonge stelletjes en groepen meisjes en jongens: de hele bevolking lijkt vertegenwoordigd.

Dan klinkt er muziek. Als op bevel gaan alle rechterarmen schuin gestrekt omhoog; de geel met rode banden boven de ellebogen schitteren in de zon. Uit bijna achtduizend kelen klinkt eensgezind het *Cara al sol*, de hymne van de fascistische Spaanse Falange.

Plotseling is het niet gezellig meer. De menigte krijgt iets angstaanjagends, iets surreëls ook; ik kijk om me heen: protesteert er niemand? Wat is hier in 's hemelsnaam aan de hand? Hier brengen verdomme achtduizend mensen ongestraft de Hitlergroet, en ze lijken er zich niet eens voor te schamen!

Zo zit het niet helemaal. Dat de mensen zich niet schamen, klopt. Maar Hitler groeten ze niet. We zijn hier in Spanje. De meeste, vooral de oudere aanwezigen, zijn hier alleen bijeengekomen om eer te bewijzen aan hun zeventien jaar geleden gestorven staatshoofd, generaal Francisco Franco. Dat doen ze elk jaar en dat is eigenlijk niet zo vreemd. Zeventien jaar geleden slechts was het niet brengen van deze voor ons zo afschuwelijke groet nog een daad van verzet. Franco stierf in 1975, in een franquistisch Spanje. Pas de dag na zijn dood verklaarde iedereen zich plotseling democraat. Zoals na de val van de Berlijnse muur opeens niemand meer communist was, zo voltrok zich ook in Spanje een massale bekering. Een groot deel van het geheugen van de natie werd vernietigd, of althans voor vele jaren afgegrensd.

Een voorbeeld: toen op 1 april 1977, twee maanden voor de eerste democratische verkiezingen, de Nationale Beweging van wijlen Franco officieel werd verboden, was het leeuwendeel van haar archieven al verdwenen. Alleen op het voormalig hoofdkwartier van de Barcelonese Falange werden nog enkele honderdduizenden persoonsdossiers bewaard. Een groep falangisten kreeg het bevel onmiddellijk alles te vernietigen; vier dagen lang reden vrachtwagens heen en weer tussen het hoofdkwartier en een oude steenoven in een buitenwijk. Juist voor de komst van de democraten was de laatste archiefkaart door de schoorsteen verdwenen.

Een ander bewijs van de algemene huiver voor alles wat met Franco te maken heeft, is de slaapkamer van de generaal in het paleis El Pardo. Deze is sinds zijn dood onaangeroerd: Alles staat er nog zoals Franco het achterliet, zelfs de botsplinter van de heilige Lioba in de reliekhouders vóór het huisaltaar. Aanvankelijk konden belangstellenden dit heiligdom bezoeken. Tot het in 1983 'wegens werkzaamheden' op slot ging. Sindsdien is het nooit meer geopend. De regering wil waarschijnlijk verhinderen dat het een pelgrimsoord wordt.

Naar de generaal vernoemde straten en pleinen werden omgedoopt, naamplaten van ruitersstandbeelden geschroefd. Alles wat naar Franco en zijn regime riekte werd na zijn dood taboe verklaard. Is het dat nog steeds?

De Spanjaarden lijden aan geheugenverlies,' verklaarde in november een Britse filmer die bij het maken van een documentaire over Franco op niets dan tegenwerking en onwetendheid gestuit was. 'Ze zijn niet op de hoogte van de waarheid. De jongeren weten niets, rechtse volwassenen willen niets zeggen uit angst zich bloot te geven en mensen van links gaan gebukt onder een diep schuldgevoel.' Dat laatste is begrijpelijk: behalve de na

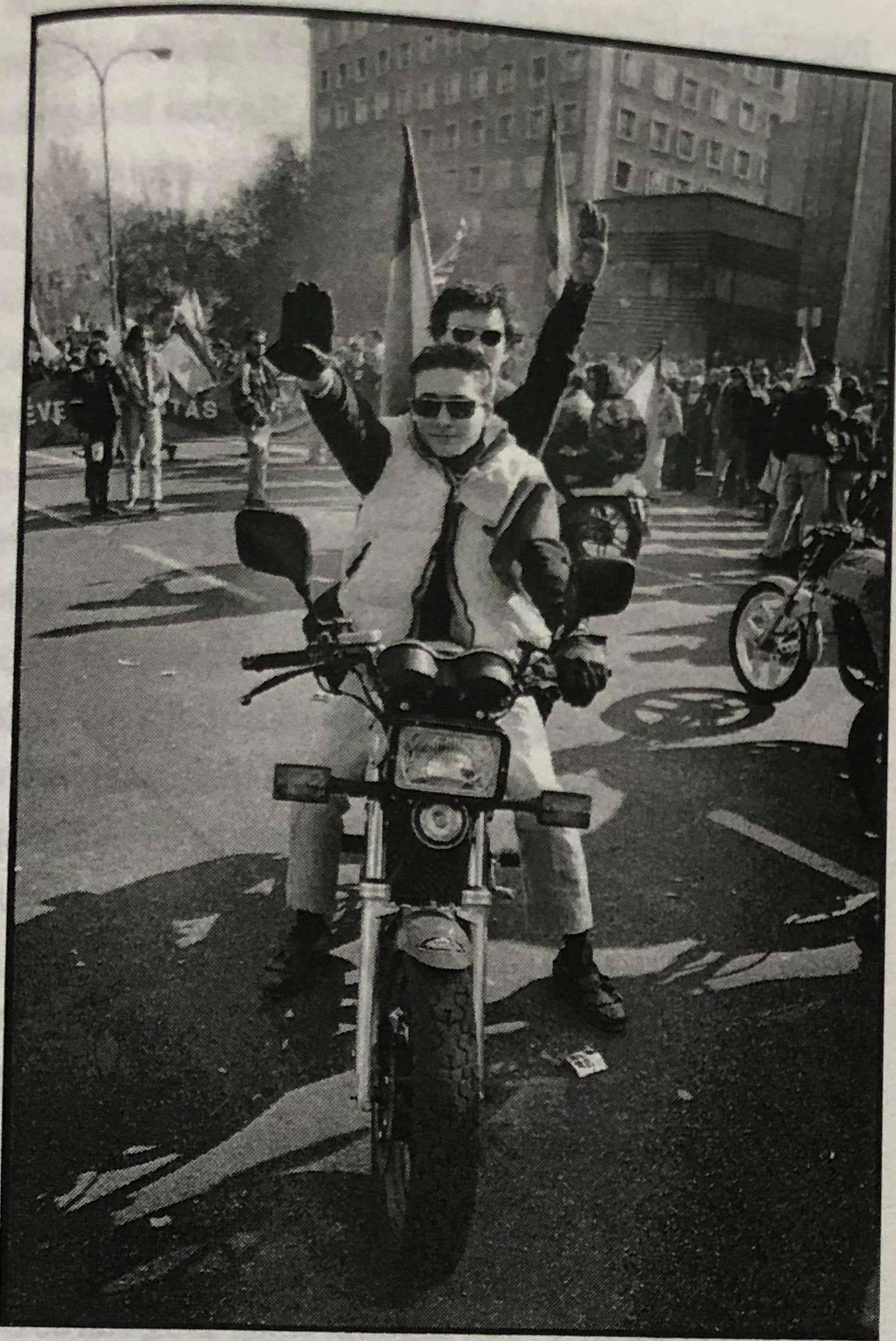

foto Jinke Obbema

Franquisten tijdens demonstratie

'75 teruggekeerde ballingen hebben alle oudere generaties onder het Franco-regime geleefd en gewerkt; het is maar weinigen gelukt zich daarbij niet op de een of andere manier te compromitteren.. Filosoof Fernando Savater schreef dit jaar op Franco's sterfdag in de krant: 'Wij Spanjaarden proberen zo min mogelijk terug te denken aan Franco. Ieder heeft zo zijn redenen voor dat geheugenverlies. Wij ouderen voelen ons vernederd door het publiek geheim dat alleen de biologie in staat geweest is een einde aan de franquistische dictatuur te maken. Als Franco 20 of 30 jaar langer geleefd had, (...) zou hij het land 20 of 30 jaar langer geregeerd hebben.'

'Er zit een gat in ons geheugen,' geeft ook Juan Cruz toe. Hij is schrijver, dichter en publicist en leidt sinds kort een grote uitgeverij. 'Maar het zijn de jongeren die dat gat aan het opvullen zijn, ook al hebben ze de tijd waarover ze schrijven niet bewust meegemaakt. Zij doen wat wij ouderen uit schaamte niet durven.' Inderdaad spelen steeds meer moderne romans zich af tegen de grauwe achtergrond van de franquistische jaren veertig en vijftig. Na zeventien jaar lijken de Spanjaarden toe aan een herbezinning op 36 jaar dictatuur. Dit jaar zou Franco

Franco

100 zijn geworden; ter gelegenheid van dit jubileum is er een golf publicaties over de man verschenen. Negen biografisch getinte boeken; televisiedocumentaires; ontelbare columns en opinie-artikelen. Uit de meeste portretten komt Franco naar voren als een onbeduidend, oersaai mannetje. Historicus Santos Juliá: 'Misschien komt onze desinteresse voor Franco zowel voort uit zijn karakter als uit het ongemakkelijke gevoel dat veroorzaakt wordt door het onomstotelijk bewijs al die tijd geregeerd te zijn door een zo beperkte persoonlijkheid op intellectueel, moreel en zelfs fysiek gebied.' Weer: schaamte.

Niet alle ouderen schamen zich voor hun verleden. Op het Plaza de Oriente is een gedrongen, oude man met een alpinopet in een levendig gesprek gewikkeld met drie jongens, die net als hij een band in de Spaanse nationale kleuren om hebben. Leunend op zijn kruk vertelt hij over de tijd dat hij met Franco tegen de Republikeinen vocht, in de burgeroorlog van '36-'39. De jongeren zijn bereid die strijd nu voort te zetten: net als hun gesprekspartner in '36 deed, vechten ze nu tegen de wettige, democra-

tisch gekozen regering. Voor zover ze politieke ideeën hebben, zijn ze ervan overtuigd dat Spanje door de democratie tot de rand van de afgrond is gebracht. Ze willen een verenigd, fascistisch Spanje.

Nu moet gezegd, dat de jonge Spaanse democratie bepaald geen reclame maakt voor de staatsvorm. Wat is het voor democratie waarin een en dezelfde partij meer dan tien jaar een absolute macht kan uitoefenen? De oppositie kan al tijdenlang niets uitrichten tegen de parlementaire meerderheid van de 'socialistische' PSOE, die de laatste tijd overigens steeds verder wegzakt in een poel van corruptieschandalen.

Hier komt bij dat de als socialisten begonnen regeerders in de loop der jaren naar puur rechtsliberale wateren zijn afgedreven, hetgeen door veel kiezers gezien wordt als verraad aan de socialistische idealen. 'Ik weet het niet, hoor,' zegt mijn Spaanse huisbazin, 'maar onder Franco kon een pasgetrouwd stel nog een huis kopen. Dat hoeven ze met de huidige prijzen niet te proberen.' Dat de socialistische regeerders dat wel kunnen, bleek nog uit een reportage in een roddelblad, waarin een ex-minister van economie met zijn veertien badkamers pronkte. Dit soort dingen schrijnt.

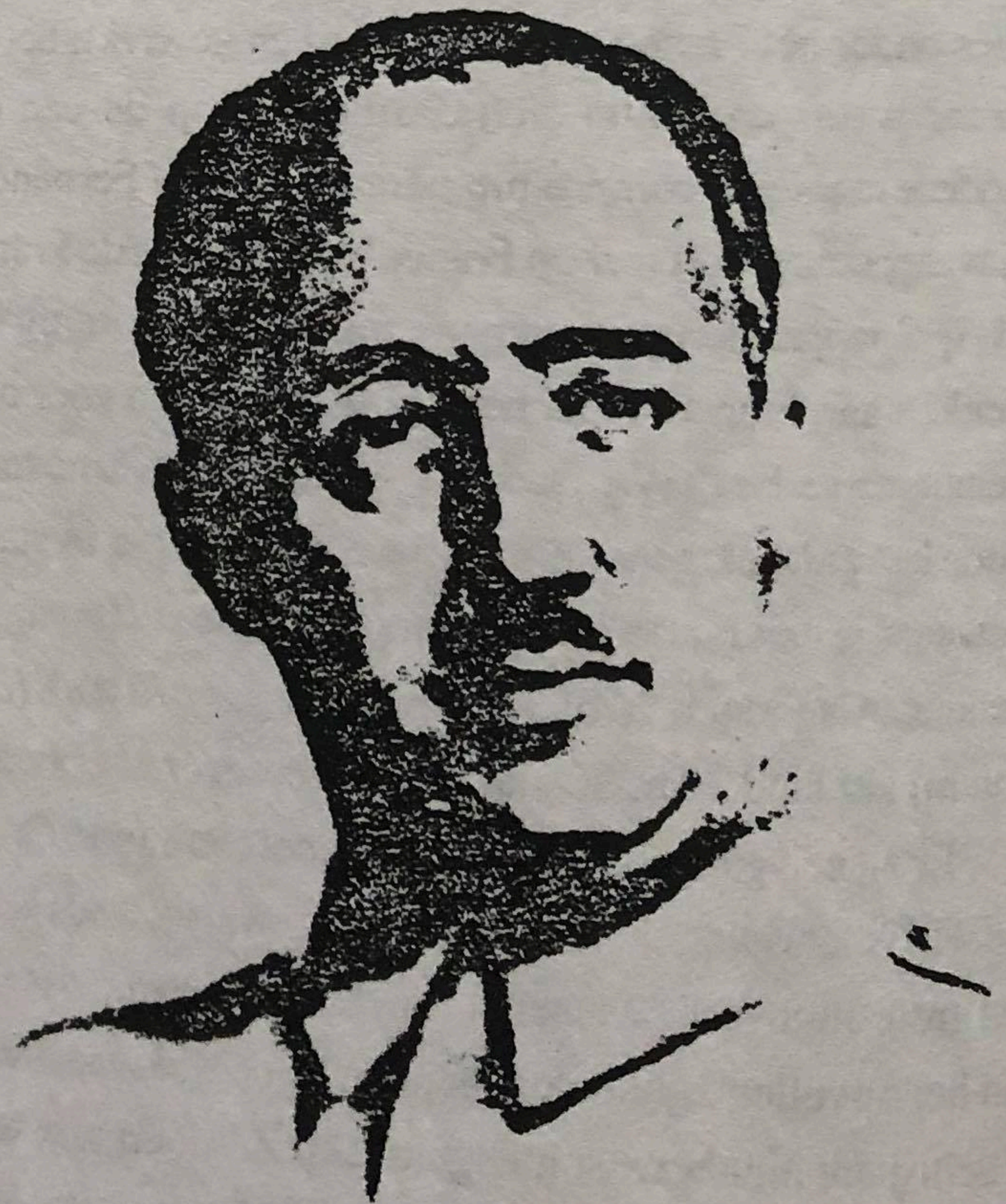
Ook al is de positie van de franquisten over het algemeen marginaal, wat hun absolute gebrek aan vertrouwen in de politiek en de politici betreft, zijn ze representatief voor een groot deel van de bevolking. Volgens Fernando Savater is dit wantrouwen een van de vele erfenissen die Spanje heeft overgehouden aan generaal Franco, een van elke ideologie ontblote militair pur sang, die placht te verkondigen: 'Doet u toch als ik: bemoei u niet met politiek'.

Is dit fenomeen aan de ene kant schadelijk voor de democratie, aan de andere kant kan de crisis waarin de PSOE zit het systeem ook veel goed doen: naarmate het prestige van de socialisten verder afbrokkelt, is er een steeds grotere kans op een wisseling van de wacht bij de volgende verkiezingen. Dan zal misschien eindelijk de oppositie weer een kans krijgen. Ze lijkt er klaar voor.

Links heeft het huis al weer aardig op orde na de verwoestende val van het communisme; rechts heeft zich eindelijk kunnen ontdoen van het stigma van het franquisme. Weliswaar proberen de socialisten de Partido Popular nog steeds af te schilderen als een regelrecht uitvloeisel van de dictatuur, maar dat is pure demagogie geworden die haar kracht verloren heeft. In werkelijkheid heeft de PP niets meer met Franco te maken. De

franquisten hebben dat prima door: op het Plaza de Oriente regende het scheldwoorden in de richting van José María Aznar, leider van de PP, die zich in dogmatische kwesties als abortus en de Spaanse eenheid naar franquistische smaak veel te liberaal opstelt.

Maar nauwelijks is rechts ontworsteld aan het Franco-spook, of er doemt een nieuwe dreiging op: het racisme. Na Frankrijk en Duitsland lijkt ook Spanje in de greep van de xenofobie geraakt. Een aantal gebeurtenissen heeft kort na elkaar de aandacht gevestigd op de situatie van de steeds talrijkere immigranten in Spanje, en op de niet altijd even vriendelijke manier waarop ze door bevolking en bestuur worden behandeld. Na een serie minder ernstige, hoewel alarmerende incidenten, werd het land begin november opgeschrikt door de moord op een Dominicaanse immigrante die met een aantal landgenoten illegaal in een oude discotheek bij Madrid woonde. De hele Spaanse politiek en alle media haastten zich de daad te veroordelen; de PSOE beschuldigde de PP - die de meerderheid heeft in de Madrileense gemeenteraad - van slecht bestuur; de PP op zijn beurt wees de PSOE op een falend immigratiebeleid. Zo'n beleid is er nog niet zo lang en is voornamelijk onder druk van de EG ontworpen.

Franco

De indruk wordt gewekt dat het racisme in Spanje een nieuw fenomeen is. In werkelijkheid kent Spanje echter een lange traditie van vreemdelingenhaat die loopt van de uitdrijving van de Joden in 1492 langs de oorlog met Marokko begin deze eeuw tot de al eeuwenlange en diep ingewortelde discriminatie van zigeuners. Vanuit dit perspectief gezien, zijn huidige uitingen van xenofobie begrijpelijk, of in elk geval niet heel bevreemdend. Maar er is ook een andere kant aan het verhaal: Spanje heeft tegelijk een traditie van emigratie. Waren het na de burgeroorlog vooral linkse intellectuelen die uitweken naar Zuid-Amerika en Noord-Europa, in de jaren '50 en '60 trokken hele legers Spaanse arbeiders de grenzen over, in de hoop op een beter leven in Duitsland, Frankrijk of Nederland, precies zoals de Marokkanen en Dominicanen dat nu in Spanje hopen te vinden.

'Ik schaam me voor mijn land,' zegt literatuur-historicus Angel Berenguer. 'Toen ik in de jaren '60 naar Parijs ging om aan het regime te ontkomen, werd ik vriendelijk ontvangen. Nu weigeren wij mensen in dezelfde situatie zelfs maar het land in te laten. Op een gegeven moment waren Spaanse dienstmeisjes in het Franse leven zo gewoon, dat ze in de toneelstukken opdoken; nu schieten wij Dominicaanse dienstmeisjes neer.'

In Spanje rust er nog een taboe op het racisme; het is dit taboe dat rechts verdeeld houdt tussen openlijk racistische groeperingen als het Nationale Front en 'fatsoenlijk' rechts als de franquisten en de PP. Die laatste partij distantieert zich nadrukkelijk van elke soort van vreemdelingenhaat, en ook de franquisten willen zich er liever niet mee geassocieerd zien. Op de herdenking in Madrid - dit jaar bezocht door minder mensen dan ooit - werd de aanvankelijk aangekondigde toespraak van de leider van het Nationale Front afgelast; ook waren hakenkruizen, vlaggen van de Afrikaner weerstandsbeweging en als Hitlerjugend uitgedoste jongeren dit jaar opvallend afwezig. De grote politieke partijen durven zich niet openlijk tegen immigratie uit te spreken. Hier nog geen Bolkesteijn. Nòg niet, want de opiniepeilingen stemmen somber: meer dan 20 procent van de Spanjaarden is voor uitzetting van immigranten.

De herdenking is voorbij. Auto's rijden weg met Spaanse vlaggen uit het raam gestoken. Een verkoper informeert of we geïnteresseerd zijn in een ballon met nationalistische

Generalissimo Franco met zijn Moorse lijfwacht, gezien door een tegenstander.

sche opdruk. Op het Plaza de Oriente staan nog wat verdwaalde groepjes betogers. Een vrouw scheldt op de PP; een groepje kortgeknipte jongens in legerkleding zingt een nationale hymne en poseert met de arm omhoog. Leden van het Nationale Front mopperen op de organisatie die hun leider niet aan het woord heeft laten komen. Op de kiezels liggen, half vertrap, hun pamfletten: 'Stop de democratie!', 'Weg met de democratie!', 'Spanje één!'. Op hetzelfde plein onttrekt, even verderop, een schutting van rode en gele golfplaten een archeologische opgraving aan het zicht: er zijn resten van de middeleeuwse christelijke stad, van de arabische stadsmuur, en zelfs van een prehistorische nederzetting gevonden. De schotschriften onder mijn voeten zijn, vrees ik, méér dan archeologie. ♦